УДК: 65.325

Тебенко В.М., к.е.н, доцент
Завадських Г.М., к.е.н, доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
tebenko69009@mail.ru

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА

Анотація. *Метою статті є вивчення досягнутого рівня економічної ефективності виробництва плодової продукції в сільськогосподарських підприємствах Мелітопольського району Запорізької області і визначення основних напрямів економічного розвитку галузі регіону в сучасних умовах господарювання.*

Результатом реформування сільського господарства є утворення нових організаційних структур, у тому числі в галузі садівництва. Найважливішим напрямом розвитку садівництва є подальше зростання обсягів виробництва плодоягідної продукції підприємствами всіх форм. Однією з головних перешкод для ефективного розвитку плодоягідного виробництва в невеликих за розмірами підприємствах є відсутність прибуткових каналів збуту та сховищ для зберігання продукції. Посилення конкуренції за ринки збуту зумовлює одночасне підвищення якості продукції та зниження її собівартості, що можливе за умови ефективної інноваційної діяльності. Нагального вирішення потребує формування інноваційного потенціалу галузі на стадії створення та продуктивного використання плодоягідних.

Складна ситуація у промисловому садівництві обумовлена нерівністю умов відтворення виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності, що спричинено сезонністю виробництва, залежністю від ґрунтово-кліматичних умов, довготривалістю виробничих циклів і відповідно уповільненим оборотом капіталу.

Результати розрахунків рейтингового методу оцінки ризиків за допомогою фінансових показників свідчать, що діяльність підприємств відповідає зоні мінімального ризику із наближенням до критичного, тобто, більшість сільськогосподарських підприємств району не є інвестиційно привабливими. Відновлення повноцінного інвестиційного процесу в промисловому садівництві є важливим завданням, вирішення якого сприятиме виходу галузі з кризового стану і, як наслідок, підвищенню рівня продовольчої безпеки країни.

В сучасних умовах господарювання перехід на інноваційний шлях розвитку та інтенсифікація аграрної сфери стають не тільки головними напрямками її розвитку, але й практично єдиними можливостями подальшої стабілізації виробництва. Інноваційний розвиток в аграрній сфері України відбувається головним чином за рахунок внутрішньої мотивації суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *плоди, реформування, ефективність, ризик, інновації, інвестиції*

Код JEL Classification. O 130

Tebenko V. M, Zavadskih H. M.,
PhD, Associate Professor,
Taurian State Agrotechnical University,
tebenko69009@mail.ru

EFFICIENCY OF INDUSTRIAL HORTICULTURE BRANCH

Abstract. *The purpose of the article is studying the achieved level of economic efficiency in fruit production at the agricultural enterprises in Melitopol district, Zaporizhia region as well as defining the major trends of economic development in the regional branch under present farming.*

New organizational structures forming, including the field of horticulture, has become the result of agricultural reform. Though the lack of action plan and ideas on prospective management forms has led the reformation to follow through trial and error.

The uppermost vector in horticulture development is further increase of fruit production output at the enterprises of various forms of ownership by means of using intensive technologies, scientifically grounded and integrated plantations protective systems against diseases and pests. But one of the main obstacles to effective development of fruit production at small-sized enterprises is the lack of profitable sales channels and facilities for production storing, therefore it is being realized in short terms after harvesting and at a low price.

Increased competition for markets presupposes simultaneous product quality improvement as well as reducing its cost, which is possible only under the terms of effective innovative functioning. The forming of branch innovative potential needs its urgent solution, especially at the stage of founding and productive use of fruit tree plantations, because of the changes to improve the products quality requirements, increased competition, resulted the need to develop the mechanism for increasing competitiveness of domestic products being especially relevant under given global transformations.

The difficult situation in industrial horticulture has been caused by unequal conditions in reproduction compared to other sectors, due to the seasonality of production, dependence on soil and climatic conditions, long duration of production cycles and, therefore, slow capital turnover.

The calculation results of the rating method for pricing risk by using financial indicators enable to conclude that business activity meets the minimal risk zone close to critical, indicating that most of agricultural enterprises are not investment attractive. Full investment process in industrial horticulture restoring is an important task enabling the branch to get out of the crisis and promoting its sustainable development and, consequently, increasing the food security level.

In the contemporary economy the transition to innovation way of development and intensification of agricultural areas become not only the main trends of its development, but practically the only possibilities of further production stabilization, meeting the needs of population in high-quality food-stuffs. Innovative development in the agricultural sector of Ukraine is being realized mainly due to intrinsic entities motivation.

Key words: *fruit, reform, efficiency, risk, innovation, investment.*

Постановка проблеми. Умови сьогодення орієнтують сільськогосподарських товаровиробників на самостійне подолання кризових явищ та вирішення проблем, винятково шляхом підвищення економічної ефективності виробництва. Економічний розвиток в цих умовах відбувається не стільки кількістю витрачених факторів виробництва, скільки підвищенням їхньої якості. В сучасних умовах провідним фактором економічного розвитку є знання, досягнення науково-технічного прогресу. На економічний розвиток значно впливає економічна політика держави, яка стимулює його або фактично заважає йому.

Результатом реформування сільського господарства є утворення нових організаційних структур, у тому числі в галузі садівництва. Відсутність плану дій та уявлення про перспективні форми господарювання призвели до того, що реформування відбувалося шляхом проб і помилок. Часто реформи проводилися без урахування негативних наслідків від необґрунтованих рішень при розробленні аграрної політики як щодо тактики її проведення, так і позитивних зрушень для створення економічно збалансованої та ефективної системи господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям при дослідженні проблемних аспектів діяльності організаційно-правових форм в садівництві стали праці українських і зарубіжних вчених-економістів: К. Хагедорна, І. Канчева, Ф. Вудхауса, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука та інших.

Проблемі економічного зростання галузі садівництва в контексті інноваційного розвитку присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, чільне місце серед них займають праці В.Г. Андрійчука, М. М. Артеменка, О. Ю. Єрмакова, М.Й. Маліка, Л. А. Мармуль, В. А. Рульєва, П.Т. Саблука, І. І. Червена, О. М. Шестопаля, В. В. Юрчишина та ін. З урахуванням особливостей та тенденцій сучасного розвитку промислового садівництва, саме дослідження аспектів щодо посилення впливу інноваційної складової на розвиток та функціонування галузі садівництва набуває виняткової актуальності.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є вивчення досягнутого рівня економічної ефективності виробництва плодової продукції в сільськогосподарських підприємствах Мелітопольського району Запорізької області і визначення основних напрямів економічного розвитку галузі регіону в сучасних умовах господарювання. При проведенні дослідження використано статистично-економічний, монографічний та графічний методи.

Виклад основного матеріалу. Плодівництво є складовою частиною сільськогосподарського виробництва, і разом з іншими галузями впливає на рівень його ефективності. Головною особливістю плодівництва є те, що багаторічні насадження являють собою основні засоби виробництва, які тривалий час беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи при цьому свою натуральну форму. Однак період застосування капітальних вкладень не збігається з періодом отримання продукції. Специфікою багаторічних насаджень є цілеспрямованість господарського використання, а також сталість місця вирощування і неможливість вільного переміщення по території господарства. Тому, ефективність їх використання в значній мірі визначається правильним вибором ділянки і визначенням культурно-сортового складу плодових насаджень.

Для оцінки діяльності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм можуть бути використані такі показники: рівень рентабельності виробництва продукції, норма прибутку та розмір прибутку на одиницю земельної площі (плодоносних насаджень), коефіцієнт ефективності капітальних вкладень у створення насаджень. Їх розрахунок для підприємств різних організаційно-правових форм регіону дозволить зробити висновки щодо їх порівняльної ефективності. Доведено, що економічні категорії «конкурентоспроможність підприємства» та «ефективність виробництва» в садівництві тісно взаємопов'язані, оскільки ефективність є основою підвищення конкурентоспроможності виробництва та досягнення конкурентних переваг господарювання [4].

Згідно з даними форм річної звітності сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району Запорізької області, рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва за період досліджень зменшився на 16,89 пункти, та склав у 2015 році 15,86 %. Найбільший рівень рентабельності був отриманий у 2014 році – 72,56 %, найменший у 2011 році – 1,61 %. Прибуток від реалізації продукції рослинництва збільшився з 39,6 млн. грн. у 2010 році до 136,57 млн. грн. у 2015 році (рис. 1).

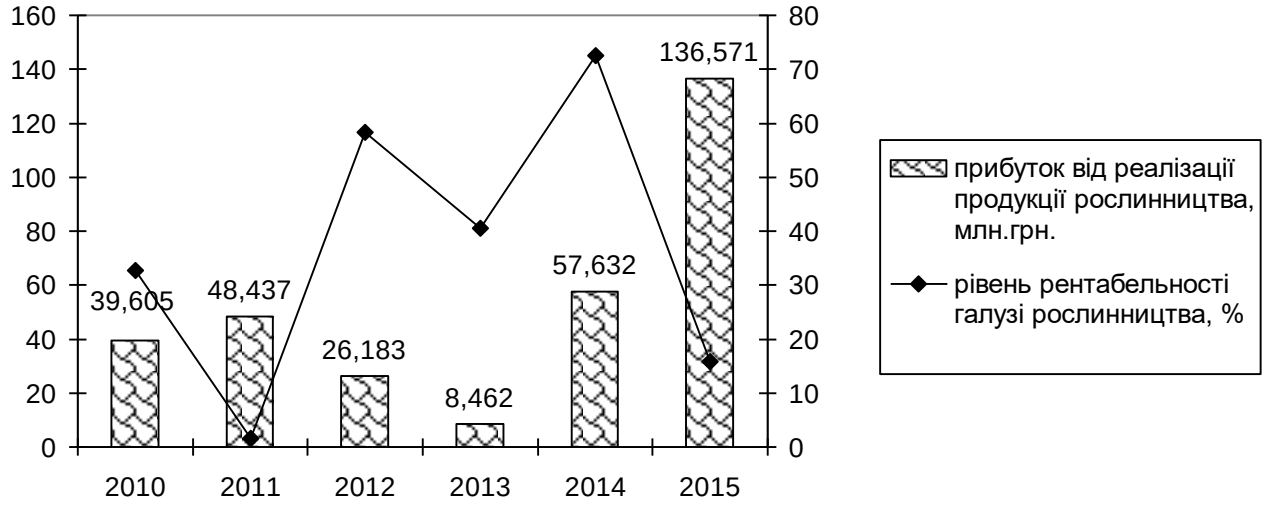

Рис. 1. Рівень рентабельності та прибутковості галузі рослинництва в підприємствах Мелітопольського району

Рівень рентабельності виробництва плодів у Мелітопольському районі має таку ж саму тенденцію як і рентабельність галузі рослинництва, коли простежується спад рентабельності у 2011, 2013 та 2015 році – тобто кожний другий рік виявився гіршим ніж попередній (рис. 2).

Площа насаджень плодів у Мелітопольському районі за період дослідження зменшилась на 695 га. Найбільша площа була задіяна в 2010 році – 1875 га, найменша в 2015 році – 1180 га. В господарствах Мелітопольського району урожайність плодових доволі низька, а по Запорізькій області в середньому цей показник за останні роки перевищує 65 ц/га. За цей період урожайність плодових в районі збільшилася на 93,8 % або на 26,91 ц/га, це, у свою чергу, призвело до збільшення валового збору плодів на 21,8% або на 11756 ц (табл. 1).

Виробнича та повна собівартість 1 ц плодів за період досліджень зросла відповідно на 31,3% та 89,2%. В той же час ціна реалізації на плоди підвищилася в 2 рази, що призвело до збільшення прибутку в 3,6 рази. Згідно з рисунком 2 та даними таблиці 2 найбільший прибуток від реалізації плодів господарства району отримали в 2012 р. (9451,8 тис. грн.) та 2013 р. (9807,3тис. грн.), що в розрахунку на 1 га складає 5472,9 грн. та 5330 грн.

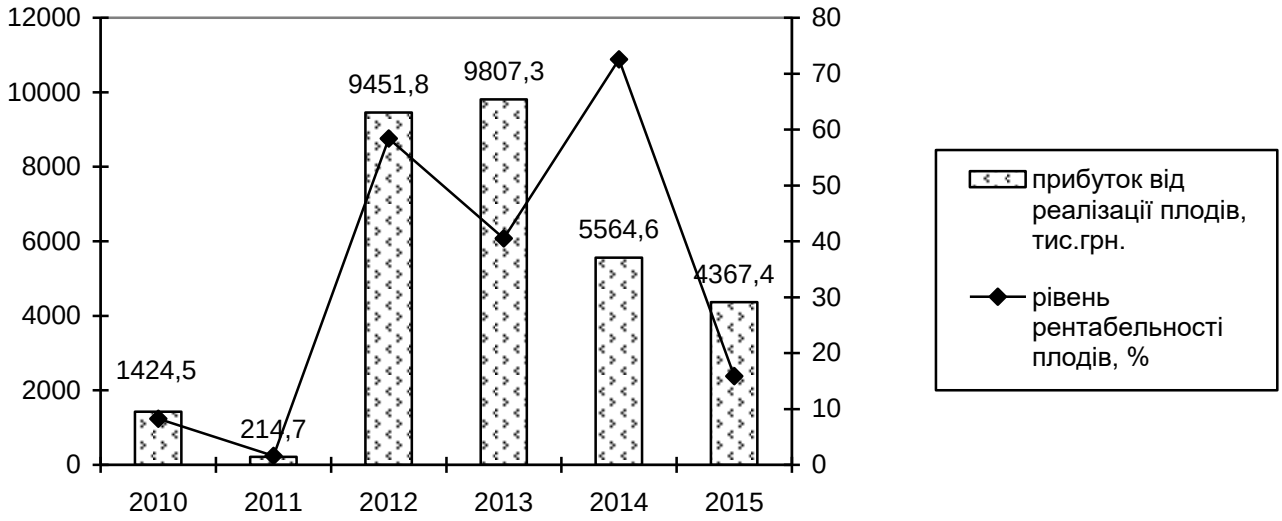

Рис. 2. Рівень рентабельності та прибутковості виробництва плодів в сільськогосподарських підприємствах Мелітопольського району.

Таблиця 1

Економічні показники виробництва плодів в Мелітопольському районі

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Площа насаджень в плодоносному віці, га	1875	1603	1727	1840	1202	1180
Вироблено продукції, ц	53797	28480	5299	51801	22600	65553
Собівартість виробництва, тис. грн.	15556,8	11441,1	20558,2	22155,7	9097,3	24900,6
Реалізовано, ц	54736	25769	34762	58194	14735	46299
Виручка від реалізації, тис. грн.	18625,9	13586,7	25643,2	34028,2	13233,7	31899,6
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	17201,4	13372	16191,4	24220,9	7669,1	27532,2
Прибуток від реалізації, тис. грн.	1424,5	214,7	9451,8	9807,3	5564,6	4367,4
Урожайність, ц/га	28,69	17,8	3,1	28,2	18,8	55,6
Виробничі витрати на 1 га насаджень, тис. грн.	8296,96	7137,3	11904,0	12041,1	7568,5	21102,2
Виробнича собівартість 1ц, грн./ц	289,18	401,72	3879,64	427,71	402,54	379,85
Собівартість 1 ц реалізованих плодів, грн./ц	314,26	518,92	465,78	416,21	520,47	594,66
Ціна реалізації 1 ц плодів, грн.	340,29	527,25	737,68	584,74	898,11	688,99
Отримано прибутку, грн.: на 1 ц реалізованих плодів	26,02	8,33	271,90	168,53	377,65	94,33
на 1 га насаджень	759,73	133,94	5472,96	5330,05	4629,45	3701,19
Рівень рентабельності, %	8,28	1,61	58,38	40,49	72,56	15,86

Джерело: Розраховано авторами згідно з формами річної звітності сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району.

За допомогою кореляційного аналізу нами проведена оцінка ступеню залежності прибутку від реалізації плодів в розрахунку на 1 га насаджень сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району від урожайності плодів. Коефіцієнт кореляції Пірсона відображає щільний позитивний кореляційний зв'язок (r = 0,73) між обраними ознаками. Графічно залежність зображена на рисунку 3. Економічна інтерпретація кореляційного рівняння регресії

$$y_x = -1453{,}5 + 185{,}67 \cdot x$$

така: збільшення рівня урожайності плодів на 1ц/га призводить до збільшення прибутку в розрахунку на 1 га насаджень на 185,67 грн.

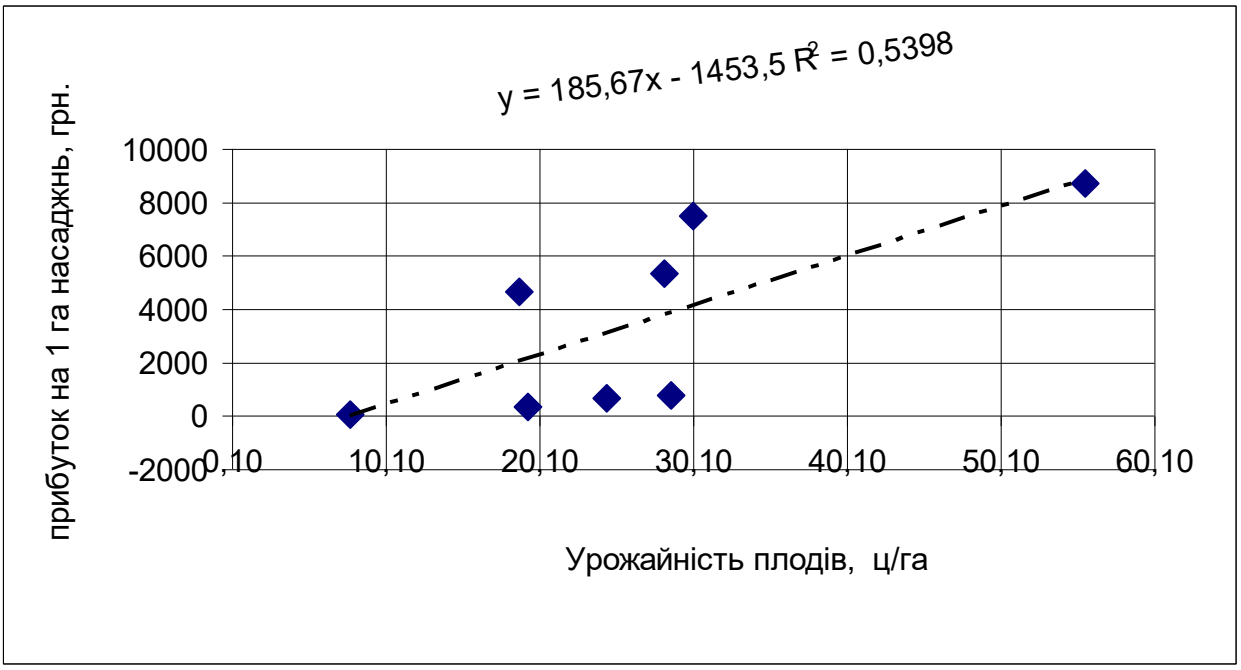

Рис. 3. Залежність між прибутком від реалізації плодів з 1 га насаджень та урожайністю плодів

Джерело: Розраховано авторами згідно з формами річної звітності сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району.

Отже, найважливішим напрямом розвитку садівництва є подальше зростання обсягів виробництва плодоягідної продукції підприємствами всіх форм власності із застосуванням інтенсивних технологій, науково-обгрунтованих та інтегрованих систем захисту насаджень від хвороб та шкідників. Але однією з головних перешкод для ефективного розвитку плодоягідного виробництва в невеликих за розмірами підприємствах є відсутність прибуткових каналів збуту та сховищ для зберігання продукції, тому її реалізують в короткий термін після збору урожаю за низькою ціною. Перспективними каналами реалізації продукції садівництва для цих підприємств можуть бути супермаркети та інтернет-магазини, в яких є спеціальні відділи продажу органічної продукції; експорт в інші країни; прямий продаж споживачеві через власні магазини, ятки; за методом «збери сам», збутові кооперативи, які можуть забезпечити для підприємств справедливий рівень ціни та полегшити доступ до ринків збуту.

Здійснення відтворювальних процесів на основі застосування інноваційних технологій є беззаперечною умовою успішного розвитку садівництва в умовах глобалізованого середовища функціонування. Посилення конкуренції за ринки збуту зумовлює одночасне підвищення якості продукції та зниження її собівартості, що можливе за умови ефективної інноваційної діяльності. Нагального вирішення потребує формування інно-

ваційного потенціалу галузі, передусім на стадії створення та продуктивного використання плодоягідних насаджень, адже зміни щодо підвищення вимог до якості продукції, посилення конкуренції, зумовили необхідність розробки механізму підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що є особливо актуальним зважаючи на глобальні світові трансформації [7].

Важливим напрямом формування конкурентних переваг галузі садівництва є розвиток інноваційних технологій. Для сучасного інтенсивного садівництва в господарствах варто замінити високорослі насадження, що пізно вступають у плодоношення і вимагають великих затрат праці та коштів, на нові скороплідні, низькорослі, ущільнені й високоврожайні, догляд за якими і збирання урожаю здійснюється безпосередньо з землі при найменших витратах праці. Для органічного садівництва необхідно використовувати середньорослі підщепи, стійкі до хвороб, тоді внесення засобів захисту рослин зводиться лише до біологічних і в мінімальній кількості. Основними перевагами виробленої в Україні органічної продукції мають стати вікові традиції вирощування садівницької продукції в регіоні, корисність споживання ягід місцевого виробництва для організму людини, краща якість продукції ніж у закордонних аналогів завдяки сприятливим кліматичним умовам і меншій кількості засобів захисту рослин [4].

Для розвитку садівництва важливе значення відіграє також Державна програма розвитку садівництва, згідно з якою обсяги валового виробництва продукції галузі розраховано виходячи з науково обґрунтованих норм споживання продукції у свіжому вигляді та потреб переробної промисловості у сировині [3, с.14].

Складна ситуація у промисловому садівництві обумовлена нерівністю умов відтворення виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності, що спричинено сезонністю виробництва, залежністю від ґрунтово-кліматичних умов, довготривалістю виробничих циклів і відповідно уповільненим оборотом капіталу.

Як відзначають зарубіжні економісти, навіть у розвинених країнах ринок довгострокових кредитів є мало- або зовсім недоступним для середніх і малих підприємств, що зумовлює фінансування інвестиційних проектів повністю або переважно за рахунок внутрішніх джерел [13, 14]. Для малих і середніх підприємств, які реалізують незначні за обсягом проекти, особливої ваги набувають державні джерела фінансування [11, 12].

Державна інвестиційна політика стосовно галузі промислового садівництва має здійснюватись у напрямі структурної перебудови на основі інноваційної моделі розвитку, забезпечення високого рівня інформатизації, впровадження нових систем управління ресурсами держави, перш за все на регіональному рівні.

Відновлення повноцінного інвестиційного процесу в промисловому садівництві є важливим завданням, вирішення якого сприятиме виходу галузі з кризового стану та її сталому розвитку і, як наслідок, підвищенню рівня продовольчої безпеки країни. У зв’язку з чим виділено основні завдання державного регулювання інвестиційної діяльності в промисловому садівництві: визначення напрямів інвестування і обсягів капіталовкладень, обґрунтування пріоритетних напрямів використання коштів держбюджету, мобілізація всіх можливих джерел інвестицій, стимулювання надходження капіталовкладень в галузь. Відповідно до завдань державного регулювання визначено цілі та пріоритети галузевої інвестиційної політики, засоби і заходи державного регулювання інвестиційної діяльності (рис.4) [2, с.11-12].

Розвиток агропромислового комплексу не може відбуватися без залучення кредитів та інвестицій. При цьому керівники сільськогосподарських підприємств стикаються з різними видами ризиків і формами їх прояву. Господарські ризики є об'єктивним явищем у діяльності будь-якого підприємства. Тому ідентифікація ризиків, оцінка ступеня їх вірогідності, визначення можливих фінансових або майнових втрат і встановлення гранично допустимого рівня ризику стає важливим елементом у системі дослідження господарських операцій.

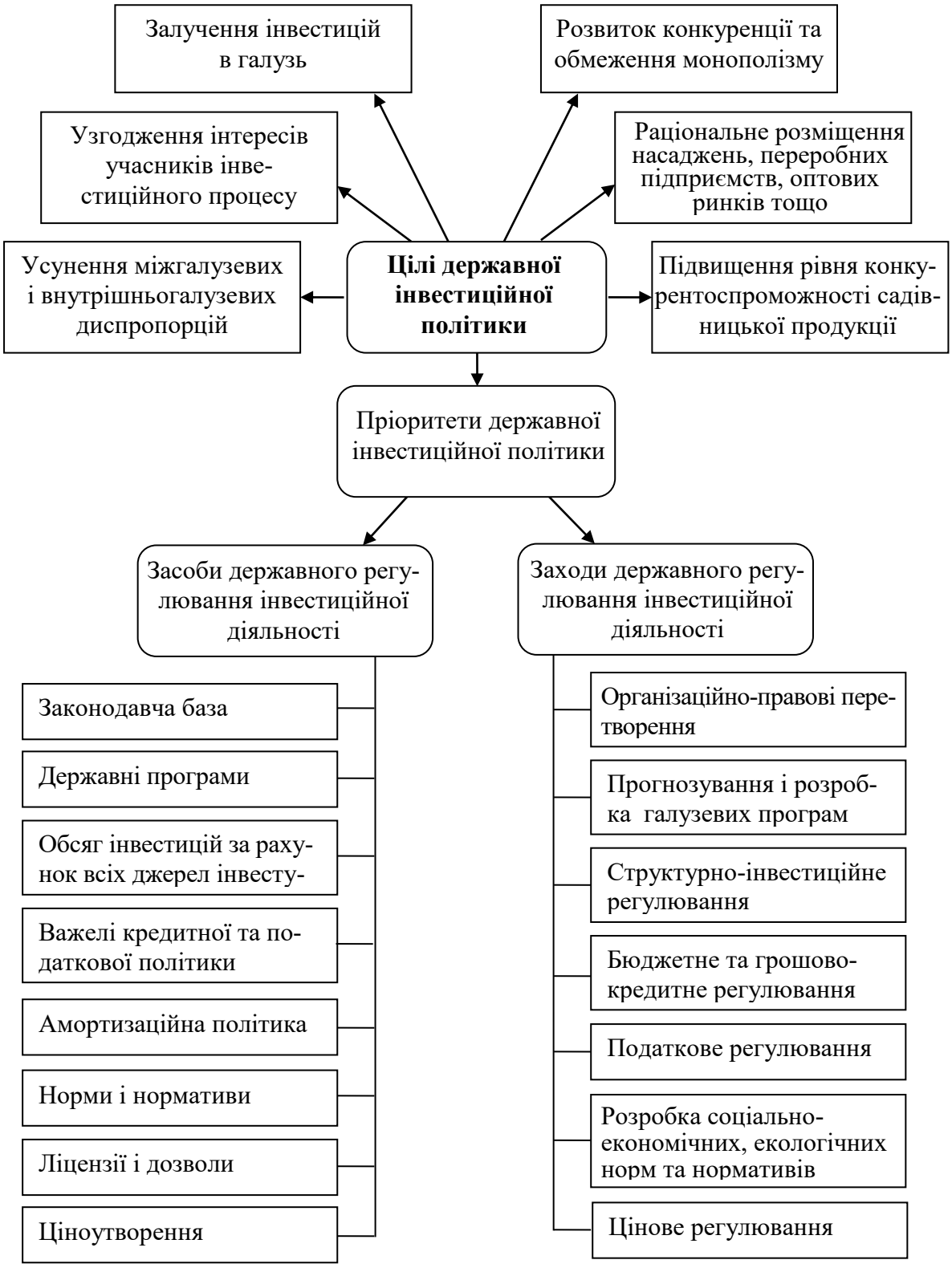

Рис. 4. Механізм державного регулювання інвестиційного процесу в галузі садівництва

Рейтинговий метод кількісної оцінки ризиків враховує індивідуальність конкретної ситуації, де вибір рішення пов'язаний із ризиком. Цей метод дає змогу узагальнити результати дослідження за показниками (критеріями) і отримати висновок про функціонування підприємства. Головна перевага методу – можливість добору коефіцієнтів, виходячи з конкретної мети аналізу. Рейтингова оцінка складається з системи оціночних коефіцієнтів, шкали цих коефіцієнтів та шкали оцінки значень одержаних показників.

Комплексний показник ризику можна отримати на основі обчислення низки фінансових коефіцієнтів (ліквідності, платоспроможності тощо) з подальшим визначенням рангу показника [5, с.282].

На основі даних агрегованого балансу сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району за період 2011 -2015 рр. визначимо зони ризику діяльності цих підприємств. Результати розрахунків з визначеним рангом окремих фінансових показників (1 – безризикова зона, 4 – зона недопустимого ризику) і середнім рангом наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Комплексний показник ризику сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району Запорізької області

Фінансові коефіцієнти	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,35	2,14	2,14	1,87	1,54
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,39	0,52	0,25	0,37	0,37
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,064	0,10	0,10	0,03	0,05
Коефіцієнт заборгованості	0,06	0,43	0,43	0,45	0,67
Коефіцієнт маневреності	0,25	0,37	0,37	0,32	0,26
Коефіцієнт автономії	0,62	0,69	0,69	0,66	0,60
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,63	0,73	0,73	0,67	0,64

Джерело: Розраховано авторами згідно з формами річної звітності сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району.

Ступінь ризикованості залежить від розмірів підприємства, кількості працівників, величини активів, частки ринку збуту, обсягів продукції. З цієї точки зору сільськогосподарські підприємства відносять до підприємств середнього ступеня ризикованості, оскільки їх діяльність залежить від природних умов, основним засобом виробництва є земля, від ефективності використання якої залежить результативність роботи підприємства.

Таблиця 3

Ранг ризику сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району

Фінансові коефіцієнти	Ранг ризику				
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Коефіцієнт поточної ліквідності	3	1	1	2	2
Коефіцієнт швидкої ліквідності	4	3	4	4	4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	4	4	3	4	4
Коефіцієнт заборгованості	2	1	1	1	2
Коефіцієнт маневреності	1	1	1	1	1
Коефіцієнт автономії	2	1	1	2	2
Коефіцієнт фінансової стійкості	2	2	2	2	2
Середній ранг ризику	**2,57**	**1,86**	**1,86**	**2,29**	**2,43**

Результати розрахунків рейтингового методу оцінки ризиків за допомогою фінансових показників дозволяють зробити висновок, що найгірша ситуація в господарствах району була в 2011 році, коли ранг ризику відповідав зоні критичного ризику. В 2012, 2013 та 2014 році діяльність підприємств відповідає зоні мінімального ризику, в 2015 році – мінімальний із наближенням до критичного. Можна стверджувати, що більшість сільськогосподарських підприємств не є інвестиційно привабливими.

Висновки. В сучасних умовах господарювання перехід на інноваційний шлях розвитку та інтенсифікація аграрної сфери стають не тільки головними напрямками її розвитку, але й практично єдиними можливостями подальшої стабілізації виробництва, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування. Інноваційний розвиток в аграрній сфері України відбувається головним чином за рахунок внутрішньої мотивації суб'єктів господарювання. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств.

Для кооперації невеликих за розміром виробників у збутовій діяльності, захисту їхніх економічних інтересів, поліпшення взаємодії з мережами роздрібної торгівлі доцільно створити плодово-ягідний логістичний кооператив, який буде забезпечувати малі господарства потужностями для зберігання продукції, сортування, пакування та збуту, що, в кінцевому результаті, призведе до зростання ціни, виручки від реалізації та прибутку.

Список літератури

1. Коваленко О.С. Розвиток та ефективність функціонування садівничих підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)" / О. С. Коваленко. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 23 с.
2. Мельник В.І. Інноваційний розвиток садівництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / В.І. Мельник. – Миколаїв, 2012. – 40 с .
3. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року.- К., 2008.- 75 с.
4. Petersen M.A. Rajan R.G. The benefits from lending relationships: Evidence from small business data // Journal of finance. – 1994. – Vol. 49. – P.3-37.
5. Tether B.S. Small and large firms: sources of unequal innovations? // Research policy. – 1998. – Vol. 27. – P.25-45.
6. Ang J.S., Lin J.W., Tyler F. Evidence on the lack of separation between business and personal risks among small businesses // Journal of small businesses finance. – 1995. – Vol. 4. – P. 197-210.
7. Avery R., Bostic R.W., Samolyk K.A. The evolution of small businesses finance: The role of personal wealth // Journal of banking and finance. – 1998. – Vol. 22. – P.119.
8. Власюк Ю.О. Інвестиційна привабливість садівницьких підприємств Південного степу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)" / Ю.О. Власюк. – Луганськ, 2009. – 20 с.
9. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: Навч. посіб. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач - К.: Академвидав, 2007. - 464 с.
10. Аніщенко Г.Ю. Розвиток ефективного та конкурентоспроможного садівництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / Г.Ю.Аніщенко, В.С.Уланчук.- Умань: Вид. "Сочінський", 2011.- 223 с.
11. Мармуль Л.О. Державна підтримка інноваційної діяльності розвитку аграрних підприємств / Л.О. Мармуль, О.А. Громов // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2010. – Вип. 4 (57). – С. 26-32.
12. Шестопаль О.М. Теоретико-методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект: моногр. / О.М. Шестопаль, П.В. Кондратенко, Л.О. Барабаш. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 140 с.
13. Edward Zurawlcz. Pomoloqia. – Warszawa: PWRL, 2003. – 271.
14. Rodger L.W. Marketing in a Competitive Economy / L.W. Rodger. – London, 2007. – 274 p.

List of references:

1.Kovalenko, O.S. (2015) Rozvytok ta efektyvnist' funktsionuvannya sadivnychykh pidpryyemstv: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stu-penya kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (ekonomika sil's'koho hospodarstva i APK)". *Kam"yanets'-Podil's'kyy*, 23 p.
2.Mel'nyk, V.I. (2012) Innovatsiynyy rozvytok sadivnytstva Ukrayiny: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.00.03 "Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom". *Mykolayiv*, 40 p .
3. Haluzeva prohrama rozvytku sadivnytstva Ukrayiny na period do 2025 roku (2008). *K.*, 75 p.
4. Petersen, M.A. Rajan R.G. (1994) The benefits from lending relationships: Evidence from small business data // Journal of finance, Vol. 49, P.3-37.
5. Tether, B.S. (1998) Small and large firms: sources of unequal innovations? // Research policy, Vol. 27, P.25-45.
6. Ang, J.S., Lin, J.W., Tyler, F. (1995) Evidence on the lack of separation between business and personal risks among small businesses // Journal of small businesses finance, Vol. 4, P. 197-210.
7. Avery, R., Bostic, R.W., Samolyk, K.A. (1998) The evolution of small businesses finance: The role of personal wealth // Journal of banking and finance, Vol. 22, P.119.
8.Vlasyuk, Yu.O. (2009) Investytsiyna pryvablyvist' sadivnyts'kykh pidpryemst v Pivdennoho stepu Ukrayiny: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (ekonomika sil's'koho hospodarstva i APK)" / Yu.O. Vlasyuk. – Luhans'k, 20 p.

9.Luk'yanova, V.V., Holovach, T.V. (2007) Ekonomichnyy ryzyk: Navch. posib. *K.: Akademvydav*, 464 p.

10.Anishchenko, H.Yu. (2011) Rozvytok efektyvnoho ta konkurentospromozhnoho sadivnytstva v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh: monohrafiya. *Uman': Vyd. "Sochins'kyy*", 223 p.

11.Marmul', L.O., Hromov, O.A. (2010) Derzhavna pidtrymka innovatsiynoyi diyal'nosti rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv. *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomorya*, Vyp. 4 (57), p. 26-32.

12.Shestopal', O.M. (2008) Teoretyko-metodolohichni osnovy (nova paradyhma) ta skladovi Natsional'noyi prohramy postupu promys-lovoho sadivnytstva Ukrayiny: makrohaluzevyy aspekt: monohr. / O.M. Shestopal', P.V. Kondratenko, L.O. Barabash. — *K.: NNTs IAE*, 140 p.

13.Edward Zurawlcz. (2003) *Pomoloqia. – Warszawa: PWRL*, 271 p.

14.Rodger, L.W. (2007) Marketing in a Competitive Economy / *L.W. Rodger. – London*, 274 p.